

СПЕЦИФІЧНІ ФОРМИ ПОЛІТИЧНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ГЛАВИ ДЕРЖАВИ В СУЧАСНИХ МОНАРХІЯХ

Розглядаються особливості конституційного закріплення та практичної реалізації специфічних форм політичної відповідальності глави держави в таких сучасних монархіях як Андорра, Бахрейн, Бутан, Ватикан, Катар, Лесото, Ліхтенштейн та інших.

Ключові слова: політична відповідальність, політична модернізація, рекомендація, референдна ініціатива, дострокове припинення повноважень.

Рудык А. А. Специфические формы политической ответственности главы государства в современных монархиях

Рассматриваются особенности конституционного закрепления и практической реализации специфических форм политической ответственности главы государства в таких современных монархиях как Андорра, Бахрейн, Бутан, Ватикан, Катар, Лесото, Лихтенштейн и других.

Ключевые слова: политическая ответственность, политическая модернизация, рекомендация, референдная инициатива, досрочное прекращение полномочий.

Rudyk Andrii. Specific forms of political responsibility of the head of state in contemporary monarchies

This article deals with features of constitutional recognition and practical realization of specific forms of political responsibility of the head of state in 28 contemporary monarchies such as Andorra, Bahrain, Bhutan, Vatican City, Qatar, Lesotho, Liechtenstein etc.

Key words: political responsibility, political modernization, recommendation, right to announce a referendum, early termination of powers.

Монархія – форма державного правління, за якої главою держави є монарх, що отримує владу в порядку престолонаслідування і здійснює її за власним правом довічно¹.

На сьогоднішній день монархії складають трохи більше четвертої частини існуючих нині держав, а саме – 44. На думку деяких дослідників, монархія зберігається в певних країнах або як данина

© РУДИК Андрій Олексійович – магістрант філософського факультету напряму «Політологія» Київського національного університету імені Тараса Шевченка

історичній традиції, або в силу пануючих у суспільстві значних пережитків феодалізму та архаїчних форм суспільної організації². Але, не дивлячись на це, політичні системи країн з даною формою державного правління модернізуються. У такий спосіб вони пристосовуються до нових зовнішніх викликів та забезпечують собі подальше стабільне існування.

Одним з елементів політичної модернізації сучасних монархій є поява інституту політичної відповідальності глави держави або його подальша еволюція. Конституційний статус монарха визначається недоторканістю та невідповідальністю його особи, які, до того ж, мають абсолютний характер. Відповідно, як зазначає український дослідник П. Шляхтун: «Монарх за законом є особою недоторканою. Він не несе ні юридичної, ні політичної відповідальності за свої дії»³. З правової точки зору це дійсно так, оскільки майже в кожній з 28 розглянутих конституцій монархічних держав тим чи іншим шляхом закріплено недоторканість та невідповідальність глави держави, а саме шляхом:

- перекладення відповідальності на певні органи (Андорра, Бельгія, Данія, Іспанія, Нідерланди);

- прямої вказівки про недоторканість та/або священність особи монарха (Бахрейн, Камбоджа, Катар, Кувейт, Люксембург, Марокко, Монако, Норвегія, Оман, Тонга);

- проголошення його особи невідповідальною (Йорданія);

- звільнення особи монарха від відповідальності перед судом (Бутан, Лесото, Ліхтенштейн, Малайзія, Свазіленд, Таїланд, Швеція).

У конституціях Ватикану, Брунею, Об'єднаних Арабських Еміратів Саудівської Аравії та Японії взагалі відсутні норми щодо недоторканості чи невідповідальності монарха. Але якщо звернути увагу на зміст положень, які встановлюють вище зазначені елементи правового статусу монархів, то можна зробити висновок, що вони стосуються їх виключно як приватних осіб, а не як глав держав. Це також підтверджується подальшим розглядом конституцій досліджуваних країн.

Говорячи про конкретні форми політичної відповідальності глави держави в сучасних монархіях, їх слід умовно розділити на дві групи:

- загальні – тобто такі, що притаманні значній кількості досліджуваних держав (але не більшості);

- специфічні – які зустрічаються лише в декількох з них.

До других, які є предметом даного дослідження, належать:

- здійснення главою держави визначеного переліку повноважень виключно на основі рекомендацій відповідного органу (Лесото, Свазіленд);

- можливість промульгації закону одним співправителем (Андорра);

- надання письмового пояснення щодо свого рішення членам уряду (Бруней);

- судовий розгляд актів монарха за його власної згоди (Ватикан);

- право монарха на референдну ініціативу (Бахрейн, Бутан, Катар);

- скасування органом судового конституційного контролю декрету монарха (Таїланд);

- оскарження актів князя третіми особами (Монако);

- скликання парламенту, який достроково припинив свої повноваження (Бахрейн, Кувейт);

- непереобрання (ОАЕ);

- імпічмент (Бутан, Лесото, Малайзія);

- дострокове припинення повноважень монарха за рішенням загальнонаціонального референдуму (Ліхтенштейн).

Першою специфічною формою політичної відповідальності монарха є здійснення ним певних повноважень виключно на основі рекомендацій відповідного органу. Вона передбачена конституціями Лесото та Свазіленду. Варто зазначити, що дану форму не слід отожднювати з контрасигнатурою, оскільки остання стосується візування вже готового рішення монарха прем'єр-міністром та/або відповідним міністром. Надання ж рекомендації передує певному указу глави держави. Тому якщо за контрасигнатури політична відповідальність монарха настає внаслідок відмови конкретного органу візувати його акт, то за вище вказаної форми вона має місце одразу ж з моменту видання рішення, оскільки воно може не набрати чинності внаслідок відсутності рекомендації щодо нього. Своєрідною в даному питанні є політична практика Лесото. Згідно ч. 2 ст. 91 Конституції Лесото, Державна Рада (дорадчий орган при королі) може інформувати короля про те, що він не видав рекомендований нею указ. Якщо монарх знову відмовляється виконати це, то Дер-

жавна Рада видає указ в односторонньому порядку і він вважається таким, що був виданий королем⁴. Відповідно, політична відповідальність монарха настає не лише через відмову в наданні рекомендації, а й внаслідок її невиконання.

Тому здійснення главою держави визначеного переліку повноважень виключно на основі рекомендацій відповідного органу, як форма політичної відповідальності, існує у двох вимірах:

- 1) як видання монархом акту без рекомендації відповідного органу;
- 2) як видання відповідним органом рекомендованого ним акту, який монарх відмовився ввести в дію.

Варто зазначити, що в політичній практиці Свазіленду, дана форма політичної відповідальності набуває фіктивного характеру. Монарх цієї держави також повинен діяти відповідно до порад Кабінету Міністрів або окремого міністра. Але згідно ст. 65 Конституції Свазіленду, король має право повернути таку пораду на перегляд⁵. Тому фактично він не зобов'язаний діяти з огляду на волю уряду, оскільки кожного разу може відправляти рекомендацію назад. Фіктивний характер даної форми політичної відповідальності короля Свазіленду також підкреслюється тим, що останній має значний вплив на формування персонального складу Кабінету Міністрів.

Наступна форма політичної відповідальності зумовлена існуванням Андорри як кондомініуму двох держав – Франції та Іспанії. У ч. 2 ст. 45 Конституції Андорри зазначено, що закон може бути промульгований за підписом одного із співправителів⁶. Тобто, якщо, наприклад, президент Франції, як князь-співправитель, відмовляється ставити підпис під ухваленим Генеральною Радою законопроектом, то єпископ Урхельський (як другий князь-співправитель) одноосібно може його санкціонувати. Таким чином, можна говорити про настання політичної відповідальності одного князя перед іншим.

Розглядаючи Бруней, варто зазначити, що політичної відповідальності глави держави в її традиційному розумінні там не існує. Але якщо враховувати підзвітність, як один із аспектів відповідальності, то згідно ст. 19 Розділу V Конституції Брунею, якщо султан не виконує пораду Ради Міністрів, то він повинен у письмовій формі викласти їй мотиви свого рішення⁷. Лише у такому випадку можна

говорити про можливість настання політичної відповідальності султана Брунею, оскільки останній, не дивлячись на абсолютний характер своєї влади, зобов'язаний дотримуватися вище зазначеної процедури. Хоча відмова від виконання поради Ради Міністрів та сам факт надання письмового пояснення не передбачають жодних санкцій, наявність такої форми політичної відповідальності стає своєрідним способом введення абсолютної влади султана в певні рамки.

Папа Римський, як суверен Ватикану, також не несе політичної відповідальності за свої дії. Але відповідно до канону 1406 Кодексу канонічного права, він сам може давати згоду на судовий розгляд затверджених ним актів⁸. Специфіка полягає в тому, що фактично понтифік є ініціатором можливості настання своєї політичної відповідальності. Зрозуміло, що така норма є суто символічною, оскільки вона не передбачає можливості реальних санкцій. Але її наявність має важливе значення у процесі політичної модернізації Ватикану, оскільки в такий спосіб засвідчується готовність до неї правлячих сил (Папа Римський приймає та вводить в дію всі найважливіші державні акти).

Інститут референдної ініціативи монарха, як одна із специфічних форм політичної відповідальності, існує лише в Бахреїні, Бутані та Катарі. Згідно ст. 43 Конституції Бахреїну, король має право ініціювати попередній законодавчий референдум або референдум з питань поточної політики, результати якого є обов'язковими⁹. Тобто, настання політичної відповідальності монарха можливе за умов відхилення підданими питань винесених на референдум. Варто зазначити, що, порівняно з іншими, це єдина реально дієва форма політичної відповідальності короля Бахреїну, оскільки конституцією закріплена обов'язковість результатів народного опитування. Але в політичній практиці даної держави мав місце лише один референдум, результати якого були позитивні для монарха.

Король Бутану згідно ст. 2 Розділу XXXIV Конституції Бутану володіє правом оголосити референдум по закону, який не був прийнятий парламентом на спільному засіданні палат і який, на його думку, є національно важливим¹⁰. Це також форма політичної відповідальності монарха, яка може бути реально втілена. Але жодного разу в політичній практиці Бутану дана процедура не застосовува-

лася. У той же час варто звернути увагу на те, що ця форма політичної відповідальності потенційно має більше значення в умовах Бутану, ніж Бахрейн. Якщо король останнього користується таким правом задля підтвердження власної легітимності (як засвідчує практика проведення єдиного, на даний момент, референдуму), то монарх першого – з метою протистояння парламенту. Відповідно, право монарха на референдну ініціативу в політичній практиці Бутану є елементом механізму стримувань та противаг та свідченням його поступової політичної модернізації.

Право еміра Катару оголосити референдум стосується виключно питань поточної політики і не має обов'язкового характеру¹¹. Останнє положення визначається не лише відсутністю такої норми в конституції, а й природою процедури з даного питання. Це звужує можливість настання політичної відповідальності монарха. Так само як і в Бахреїні, в Катарі був проведений лише один референдум, який також забезпечив потрібний для еміра результат. Тому, на відміну від політичної практики двох вище розглянутих країн, дана форма політичної відповідальності не є ефективною, оскільки, як вже зазначалося, в Катарі будь-який референдум має факультативний характер. Тобто, якщо питання, яке емір виніс на народне обговорення, не отримало підтримки, він не зобов'язаний визнавати даний результат. У той же час слід зазначити, що референдуми з питань поточної політики за своєю природою повинні бути факультативними. Тому, не дивлячись на свою неефективність як форми політичної відповідальності монарха, право на референдну ініціативу в Катарі більше відповідає існуючій світовій практиці, ніж у Бахреїні.

Наступною формою політичної відповідальності глави держави є скасування його акту органом судового конституційного контролю. Згідно ст. 185 Конституції Таїланду Конституційний Суд на запит голови Палати Представників або Сенату за пропозиції не менше 1/5 депутатів від складу першої або другого може розглянути виданий королем декрет на предмет його відповідності конституції. Конституційний Суд 2/3 голосів від свого складу може визнати його невідповідним¹². Не дивлячись на громіздкий характер, дана процедура прописує реальну можливість настання політичної відповідальності короля Таїланду, оскільки він не має значного впливу на

формування Конституційного Суду (його акти про призначення голови та суддів контрасигнуються головою Сенату).

Якщо в Таїланді декрет короля, що має силу закону, оскаржується відповідною кількістю депутатів або сенаторів, то відповідно до ст. 69 Конституції Монако, будь-який ордонанс князя може бути оскаржений третьою особою в суді¹³. Дана норма є важливою для процесу політичної модернізації монархії в Монако, оскільки у такий спосіб встановлюється відповідальність князя перед громадянським суспільством. Особливо слід звернути увагу на те, що таким правом ні Урядова Рада, ні Національна Рада (парламент Монако) не володіють. Відповідно, в такий спосіб за князем залишається вся повнота влади в державі, але водночас закладається елемент противаги у вигляді можливості громадянського суспільства впливати на рішення глави держави.

Специфічною формою політичної відповідальності монарха в Бахреїні та Кувейті є скликання парламенту, який достроково припинив свої повноваження. Відповідно до ст. 64 Конституції Бахреїну, якщо після розпуску Палати Представників (нижня палата парламенту) протягом 4 місяців не були проведені вибори до неї, то вона знову продовжує свою роботу до виборів нової¹⁴. А в ст. 107 Конституції Кувейту прямо вказується на те, що Національна Асамблея, якщо вибори до неї після розпуску не були проведені протягом двох місяців, вважається такою, що не була розпущена і продовжує діяти до нових виборів¹⁵. Враховуючи політичну практику Кувейту, де дострокові парламентські вибори є звичайним явищем, настання політичної відповідальності внаслідок даної обставини є реальним. Це пояснюється залежністю її реалізації від політичної кон'юнктури, оскільки, якщо розглядати Кувейт, вчасне проведення позачергових виборів сприяє посиленню опозиції еміру, тому останній свідомо затягує їх проведення, залишаючи діючий склад Національної Асамблеї з метою отримати в майбутньому більш «поміркований» парламент. Загалом, розглядаючи дану форму політичної відповідальності монарха, можна вказати на те, що в будь-якому разі парламент, який достроково припинив свої повноваження, продовжує свою роботу до того моменту, поки не буде сформовано новий. Але у випадку Бахреїну й Кувейту політична відповідальність монарха полягає в тому, що останній фак-

точно скасовує своє рішення про дострокове припинення повноважень парламенту через неможливість проведення виборів у вище зазначені строки внаслідок несприятливої політичної кон'юнктури.

Якщо говорити про таку специфічну форму політичної відповідальності як непереобрання на посаду, яка існує лише в ОАЕ, то варто зазначити, що вона є суто гіпотетичною. Це зумовлено політичною традицією, яка склалася внаслідок паритету сил між сімома еміратами. Вона полягає в тому, що посаду президента ОАЕ завжди займає чинний емір Абу-Дабі як правитель найпотужнішого суб'єкта федерації. Тому в політичній практиці цієї країни не існувало випадку непереобрання вище зазначеної особи. В іншому випадку це стане свідченням зміни паритету сил і загрожуватиме чинному конституційному ладу ОАЕ, в якому значна роль відведена емірам Абу-Дабі та Дубая.

Наступною формою політичної відповідальності глави держави в сучасних монархіях є імпічмент. Даний інститут існує в Бутані, Лесото та Малайзії. Згідно ст. 20 розділу II Конституції Бутану король може бути усунутий парламентом з престолу за порушення конституції. Ст. 22 та 24 прописують дану процедуру, а саме – 2/3 членів всього парламенту (тобто від складу обох палат) вносять пропозицію, потім 3/4 голосів приймають її й виносять на референдум, який повинен вирішити долю короля¹⁶. З огляду на характер етапів імпічменту монарха Бутану, можна сказати, що він є значно ускладненим, оскільки передбачає виключно одну обставину, а також потребує значної кількості голосів парламентаріїв та затвердження їхнього рішення на референдумі.

У Лесото процедура імпічменту значно спрощена. Згідно ст. 53 Конституції Лесото, якщо на думку прем'єр-міністра король відмовляється скласти і підписати присягу або склавши порушує її, то він може повідомити про цей факт Національну Асамблею та Сенат, які мають вирішити питання відсторонення короля на підставі цих фактів. Якщо рішення палат різні, то превалює рішення Національної Асамблеї¹⁷. У даному випадку монарха значно легше притягнути до політичної відповідальності, ніж у Бутані, оскільки йдеться мова про порушення складеної присяги (що фактично включає в себе будь-який злочин або проступок). Також це зумовлюється кількістю голосів потрібною для винесення такого рішення. Достатньо лише

абсолютної більшості голосів членів Національної Асамблеї. Таким чином, можливість настання політичної відповідальності короля Лесото є цілком реальною. Але варто зазначити, що жодного разу монарха цієї держави не було відсторонено шляхом даної процедури. До того ж, слід звернути увагу на те, що реальність політичної відповідальності короля Лесото зумовлюється виключно порушенням присяги, а не відмовою її складати, оскільки останнє є малоймовірним.

Конституція Малайзії містить лише норму про те, що король може бути усунений Радою Правителів (яка його й обирає) (ст. 32 Конституції Малайзії)¹⁸. Але в ній відсутні будь-які вказівки щодо механізму здійснення даної процедури. Жоден король Малайзії не був усунений у такий спосіб. Тому дана норма лише проголошує політичну відповідальність монарха перед Радою Правителів, але на практиці не забезпечує можливості її реального здійснення. Але сам факт її присутності в Конституції Малайзії свідчить про рух політичної практики даної країни в бік формування повноцінного інституту політичної відповідальності глави держави.

Наступна форма політичної відповідальності нагадує попередню, але в даному випадку імпічмент ініціюється не парламентом чи урядом, а народом. Відповідно, мова йде про дострокове припинення повноважень монарха за рішенням загальнонаціонального референдуму. Дана форма політичної відповідальності існує виключно в Ліхтенштейні. До того ж вона може реалізовуватися у два способи:

- 1) вотум недовіри князю шляхом загальнонаціонального референдуму;
- 2) скасування монархії за результатами загальнонаціонального референдуму.

Перша прописана у ст. 13 Конституції Ліхтенштейну, відповідно до якої не менше 1,500 громадян мають право ініціювати референдум щодо винесення вотуму недовіри князю. Друга зазначена у ст. 113. Вона визначає ідентичний за процедурою референдум, але, відповідно, стосується питання скасування монархії¹⁹. Варто зазначити, що дана форма політичної відповідальності є найбільш радикальною серед усіх вище проаналізованих. Вона є свідченням високого ступеню політичної модернізації монархії Ліхтенштейну. Дана форма політичної відповідальності є не лише реальною, вра-

ховуючи рівень розвитку демократії в Ліхтенштейні, а й фактично виступає засобом стримування князя, який має значні повноваження. Тобто, вона виконує таку ж роль, як і право оскарження актів князя Монако третіми особами.

Таким чином, розглянувши 28 сучасних монархій, можна сказати, що в конституціях більшості з них вказані норми про те, що особа глави держави є невідповідальною та недоторканою. Але, як з'ясувалося, в тих країнах, де існує таке положення, насправді можна говорити про політичну відповідальність монарха (окрім Оману, де стаття конституції дійсно корелюється з наявною політичною практикою). У свою чергу основні закони Брунею²⁰, Ватикану²¹, ОАЕ²², Саудівської Аравії²³ та Японії²⁴ не містять жодної норми про недоторканість особи монарха. Але в цих країнах, окрім ОАЕ та Японії, не існує інституту політичної відповідальності глави держави як такого. Вище згадувалося про її форми в Брунеї та Ватикані, але в першому вона набирає форми підзвітності й фактично ніяких санкцій для султана не передбачає, а в другому – її реалізація залежить виключно від волі понтифіка. Щодо ОАЕ та Японії, як винятків з вище зазначеної тези, то варто звернути увагу на те, що в перших до монарха ставляться як до виборної особи, оскільки навіть його посада має назву «Президент ОАЕ», а в другій це пов'язано зі специфікою конституційного процесу, а саме із задумом американців послабити роль імператора в політичній системі Японії.

Відповідно, базовою особливістю інституту політичної відповідальності глави держави в сучасних монархіях є те, що в більшості з них такі риси конституційного статусу монарха як недоторканість та невідповідальність з абсолютних перетворюються на відносні. Якщо загальні форми політичної відповідальності відображають цю тенденцію, то наявність специфічних – підкреслює її.

Загалом, сам факт існування тієї чи іншої специфічної форми політичної відповідальності глави держави засвідчує певні особливості політичної модернізації сучасних монархій. Більше того, навіть фіктивний чи суто гіпотетичний характер деяких з них вказує на поступове оновлення не лише інституту монарха, а й всієї системи вищих органів державної влади (наприклад, Свaziленд). Зрозуміло, що введення тієї чи іншої специфічної форми політичної відповідальності може диктуватися виключно прагненням стабілі-

зувати власний режим (Бахрейн, Катар, Свазіленд). Але саме це дає шлях для активізації політичної модернізації в ряді традиційних монархій або сприяє її поглибленню, оскільки, якщо виходити з політичної практики тієї чи іншої країни, специфічні форми політичної відповідальності виконують допоміжну роль по відношенню до загальних. Останні є універсальним показником модернізованості інституту монарха, а перші – можуть відображати як успіхи, так і провали конкретної держави в даній галузі. Наприклад, можливість дострокового припинення повноважень князя Ліхтенштейну за рішенням загальнонаціонального референдуму, безперечно, є найбільш радикальною серед усіх специфічних форм політичної відповідальності глави держави, яка, до того ж, включає елемент громадянського суспільства у систему стримувань та противаг. Тому можна говорити про те, що політична модернізація монархії в Ліхтенштейні перебуває на високому рівні. У Брунеї та Ватикані, як вже зазначалося, політична відповідальність існує лише у вигляді підзвітності або її настання залежить виключно від волі глави держави. Відповідно, можна говорити про те, що політична модернізація даних монархій є повільною і де в чому половинчатою й недосконалою. Але сам факт підзвітності султана Брунею своєму уряду та право Папи Римського дати згоду на суд проти себе засвідчують позитивні тенденції.

Відповідно, проаналізувавши специфічні форми політичної відповідальності глави держави в сучасних монархіях, можна зробити наступні висновки:

- вони виконують допоміжну роль по відношенню до загальних (рідше – замінюють їх);
- розкривають реальний чи фіктивний характер системи стримувань і противаг;
- дозволяють оцінити ступінь політичної модернізованості та особливості політичного процесу в межах окремої держави.

Таким чином, на даний момент, в сучасних монархіях існує повноцінний інститут політичної відповідальності глави держави який представлений загальними та специфічними формами. Якщо контрасигнатура, як найбільш ефективна з перших, відображає поступову еволюцію монархічних держав у бік парламентарних та парламентарно-президентських республік, то другі з часом можуть

посилити даний процес незалежно від їх реального чи фіктивного характеру.

1. *Шляхтун П. П.* Конституційне право: словник термінів / Шляхтун П.П. – К. : Либідь, 2005. – С. 259.
2. *Конституционное* право зарубежных стран : учебник для вузов / под общ. ред. чл.-корр. РАН, проф. М. В. Баглая, д. ю. н., проф. Ю. И. Лейбо и д. ю. н., проф. Л. М. Энтина. – М. : Норма, 2004. – С. 117.
3. *Шляхтун П. П.* Цит. праця. – С. 259.
4. *The Constitution of Lesotho.* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.unesco.org/education/edurights/media/docs/5f117d45be0d3d8ed8e573ee1db7db551ad68565.pdf>
5. *Constitution of the Kingdom of Swaziland.* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.gov.sz/images/stories/Constitution%20of%20%20SD-2005A001.pdf>
6. *The Constitution of the Principality of Andorra* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://http://www.consellgeneral.ad/fitxers/documents/constitucio/const-en>
7. *The Constitution of Brunei Darussalam.* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://www.constituteproject.org/constitution/Brunei_1984.pdf
8. *Кодекс канонического права.* – М. : Институт философии, теологии и истории св. Фомы, 2007. – С. 514.
9. *The Constitution of the Kingdom of Bahrain* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.shura.bh/en/LegislativeResource/Constitution/Pages/default.aspx>
10. *The Constitution of the Kingdom of Bhutan* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.bhutanaudit.gov.bt/About%20Us/Mandates/Constitution%20of%20Bhutan%202008.pdf>
11. *The Constitution of the Kingdom of Qatar* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://www.constituteproject.org/constitution/Qatar_2003.pdf
12. *The Constitution of the Kingdom of Thailand.* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://www.constituteproject.org/constitution/Thailand_2007.pdf
13. *The Constitution of the Principality of Monaco* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-REF\(2013\)021-e](http://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-REF(2013)021-e)
14. *The Constitution of the Kingdom of Bahrain* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.shura.bh/en/LegislativeResource/Constitution/Pages/default.aspx>
15. *The Constitution of Kuwait* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://www.constituteproject.org/constitution/Kuwait_1992.pdf
16. *The Constitution of the Kingdom of Bhutan.* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.bhutanaudit.gov.bt/About%20Us/Mandates/Constitution%20of%20Bhutan%202008.pdf>
17. *The Constitution of Lesotho.* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.unesco.org/education/edurights/media/docs/5f117d45be0d3d8ed8e573ee1db7db551ad68565.pdf>
18. *The Federal Constitution of Malaysia.* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http://www.agc.gov.my/agcportal/uploads/files/Publications/FC/Federal%20Consti%20\(BI%20text\).pdf](http://www.agc.gov.my/agcportal/uploads/files/Publications/FC/Federal%20Consti%20(BI%20text).pdf)
19. *The Constitution of the Principality of Liechtenstein.* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www1.umn.edu/humanrts/research/liechtenstein-constitution.pdf>
20. *The Constitution of Brunei Darussalam.* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.constituteproject.org/con>

stitution/Brunei_1984.pdf 21. *The Fundamental Law of Vatican City State*. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.wipo.int/edocs/lexdocs/laws/en/va/va004en.pdf> 22. *The Constitution of the United Arab Emirates*. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://www.constituteproject.org/constitution/United_Arab_Emirates_2004.pdf 23. *The Basic Law of Saudi Arabia*. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://www.constituteproject.org/constitution/Saudi_Arabia_2005.pdf 24. *The Constitution of Japan*. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://japan.kantei.go.jp/constitution_and_government_of_japan/constitution_e.html

Rudyk Andrii. Specific forms of political responsibility of the head of state in contemporary monarchies

This article deals with features of constitutional recognition and practical realization of forms of political responsibility of the head of state in 28 contemporary monarchies such as Andorra, Bahrain, Bhutan, Vatican City, Jordan, Qatar, Lesotho, Liechtenstein etc.

Monarchy is the form of government in which the head of state is the monarch, who receives power in the order of succession and performs her own right for life.

The fourth part of all modern states is monarchies. But this analysis considered 28 of them, because other 16 – are the countries of the Commonwealth and Great Britain. They require special attention because they have specific political systems.

It was found the following specific forms of political responsibility of the head of state as implementation of specified list of powers by head of state in accordance with the advice of the relevant body, promulgation of a bill by one co-prince, provide a written explanation of decision of the head of state to members of the Government, trial of monarch acts on his own consent, right to announce a referendum, abolition of royal decree by constitutional court, appeal of royal decree by citizens, convene parliament which was dissolved etc.

Basic feature of the institute of political responsibility of head of state in modern monarchies is that constitutional status of monarch integrity and absolute irresponsibility converted to relative. If the general form of political liability reflect this trend, the presence of specific - emphasizes it.

In general, the existence of a specific form of political responsibility of the head of state certifies certain features of political modernization of modern monarchies. Moreover, even fictitious or purely hypothetical nature of some of them pointing to a gradual upgrade not only the institution of the monarchy, but also the entire system of higher state authorities. It is clear that the incorporation of specific forms of political responsibility can be dictated only by the desire to stabilize its own regime. But this gives way to enhance political modernization in several traditional monarchies; as if out of the political practices of country-specific forms of political responsibility have a supporting role in relation to the general.

Accordingly, analyzing specific forms of political responsibility of the head of state in modern monarchies, the following conclusions:

- they perform a supporting role in relation to the general (at least - replace them);
- disclose real or fictitious character of checks and balances;
- to estimate the level of political modernization and features of the political process within a single state.

Thus, there is a complete institution of political responsibility of the head of state in modern monarchies which presented general and specific forms.

Key words: political responsibility, political modernization, recommendation, right to announce a referendum, early termination of powers.

УДК 94[323+327(100)]

О. Ф. СЛОБОДЯН

ВОЄННО-ПОЛІТИЧНИЙ ВЕКТОР ЕВОЛЮЦІЇ КРАЇН СНД: КОНЦЕПТУАЛЬНІ УЗАГАЛЬНЕННЯ

Розкрито особливості формування воєнної політики країнами СНД. Доведено різницю між президентським та парламентським підходами щодо розвитку воєнно-політичної сфери держави. Вказано на специфіку воєнної політики Росії, спрямованої на забезпечення регіонального та глобального домінування. Аргументовано необхідність продовження воєнно-політичних перетворень в Україні на демократичних засадах.

Ключові слова: воєнна політика, воєнна організація держави, сектор безпеки і оборони, президентська республіка, парламентська республіка, воєнно-інтеграційний процес.

Слободян О. Ф. Военно-политический вектор эволюции стран СНГ: концептуальные обобщения

Раскрыто особенности формирования военной политики странами СНГ. Доказана разница между президентским и парламентским подходами относительно развития военно-политической сферы государства. Указано на специфику военной политики России, направленной на обеспечение регионального и глобального доминирования. Аргументированно необходимость продолжения военно-политических превращений в Украине на демократических принципах.

Ключевые слова: военная политика, военная организация государства, сектор безопасности и обороны, президентская республика, парламентская республика, военно-интеграционный процесс.